

232250

ERZURUM İSPİRLİ
KADIZÂDE MEHMED ÂRİF EFENDİ ve
ÖMER EFENDİ SEMPOZYUMU

(2-4 MAYIS 2014 ERZURUM)

-TEBLİĞLER-

EDİTÖR
PROF. DR. ÖMER KARA

ERZURUM - 2014

Erzurum-İspir Kadıoğlu Medresesi

Prof. Dr. Hüseyin YURTTAŞ

Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Yrd. Doç. Dr. Zerrin KÖŞKLÜ

Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Erzurum'un İspir İlçesinde yer alan medrese İspir Deresinin (Şer Deresi) güney kenarında bulunmaktadır (Foto.1). Dere ve yol aşırı karşısında Anadolu'nun erken tarihli ahşap destekli camilerinde olan Tuğrul Şah (Çarşı) Camii yer almaktadır. Medresenin hemen batısında Melik Gazi Mescidi bulunur. Uzun yıllar Kur'an kursu olarak hizmet veren yapı günümüzde kullanılmamaktadır.

Kadızáde Mehmed Efendi'nin annesi İspir Kadısı ile evlendiğinden dolayı üvey babasına nispetle Kadızáde lakabı ile meşhur olmuştur. İlköğrenimini İspir'de yapmış, Erzurum'da icazet almıştır. Daha sonra İstanbul'da Kazábâdî¹ hocadan da icazet almıştır. Erzurum'a döndükten sonra Sultaniye Medresesi'nde² müderrislik yaparken³ Erzurum müftülüğüne tayin edilmiş, on beş sene kadar bu görevde kalmış, H. 1173 /M. 1759 yılında vefat etmiştir. Kendi el yazısı ile yazılmış 23 eserinin to-runlarına ait kütüphanede bulunduğunu, bunların 1. Dünya Savaşına kadar mevcut olduğunu Mehmed Nusret belirtmektedir. Eserleri arasında Ravzetü'l-Cennât Şerhi, Şerh-i Kelime-i Tevhîd, Ahval-i Kabir Risâlesi, Sa'diyye Risâlesi, Kalâidü'l- Mercân fi Ahkamü'l-Cân ve Bahrü'l-Fetavâ yer alır. Tarikata girmedigi için, mutasavvıflar tarafından eleştirilmiştir⁴.

Giriş kapısı üzerinde yer alan Arapça kitabeye göre H. 1138 (M. 1725/1726) yılında, dönemin Erzurum müftüsü Kadızáde Mehmed Efendi tarafından yaptırılmıştır (Foto. 2).

- 1 Osmanlı döneminin âlimlerinden biridir. Tokat'a bağlı Kazábâd (Kazova)'da doğmuştur. 1750 yılında doksan yaşlarında vefat etmiştir. 1703 yılında İstanbul'a gelmiş, Süleymaniye Camiinde ders vermeye başlamıştır. Kendisine Kütüphane-i Hümayun hocalığı verilmiştir. Çeşitli şehirlerde kadılık ve çeşitli görevlerde bulunmuştur. Özellikle tefsir konusunda yazılmış çeşitli eserleri vardır. Mustafa Öz, "Kazábâdî" Mad. *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, C.25, Ankara, 2002, s. 120-121.
- 2 Sultaniye Medresesi İlhanlı döneminde yaptırılmış bugün mevcut olmayan bir medrese idi.
- 3 Abdürrahim Şerif Beygu, *Erzurum Tarihi, Anıtları, Kitabeleri*, İstanbul, 1936, s.136-137.
- 4 Mehmed Nusret, *Tarihçe-i Erzurum Yabud Hemşehrilere Armağan*, İstanbul, 1338, s.100-101; İ. Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Erzurum Tarihi*, İstanbul, 1960, s.507-508.

Altı satırlık kitabe metni şu şekildedir:

*Bena hazihi'l-Medresete's-şerifete ve vekafeha
li't-tedrisi fiha vettederrüsi bi'l-ulümi's-şafiyeti
ve'l-funüni'l-kafiyeti lisükkaniha fi'l-hucurâti ve ğayrihim
Kadıızâde Muhammed eş-şehir, el-İsbiriyyü'l-asl,
el-müfti bi medineti Erzurum halisen li vechihi'l-kerimi
fi seneti semanin ve selâsine ve mietin ve elfin
1138*

Anlamı: “Bu şerefli medreseyi hücrelerinde oturanlara ve başkalarına şafi ilimlerin ve kâfi fenlerin okutulması ve bunların öğrenimleri için aslen İspirli, Erzurum şehri müftüsü Meşhur Kadıızâde Muhammed sırf Allah'ın rızasını tahsil için (1138 H.) 1725-1726 M. senesinde yaptırmış ve vakfetmiştir”⁵.

Yapının mimarı hakkında bilgi yoktur.

Medrese bağımsız olarak yaptırılmıştır. Dikdörtgen alan üzerine kurulu olan ve tek kat olarak inşa edilen bina, yine dikdörtgen planlı bir avlunun etrafında sıralanan dört yöndeki odalardan meydana gelmiştir⁶ (Çizim1).

Medrese bugün kuzey giriş cephesi yönünde yol seviyesinden aşağıda kalmıştır. Kuzey yönde cephenin doğusuna kaydırılmış sade bir kapı ile yapıya girilir (Foto.3). Düzgün kesme taş işçilikli sade görünümü ile dikkat çeken basık kemerli kapı açıklığı yüksek sivri kemerle belirlenmiş bir alınlığa sahiptir (Foto.4). Medresenin kesme taş malzemesi İspir'e 10 km. uzaklıkta bulunan Kalkons (şimdiki ismi Değirmenli) Köyünden getirilmiştir⁷. Basık kemer üzerinde yukarıda metni ve yazımı verilen kitabe yer alır.

5 İ. Hakkı Konyalı, 1960, s.507.

6 İ. Hakkı Konyalı, 1960, s. 507; Rahmi Hüseyin Ünal, “Erzurum İli Dahilindeki İslâmi Devir Anıtları Üzerine Bir İnceleme”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, S. 6, Nisan, 1973, Erzurum, 1974, s.98; Zerrin Köşklü, *17. Ve 18. Yüzyıl Osmanlı Medreselerinin Tipolojisi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayınlanmamış) Doktora Tezi, Erzurum, 1999, s. 210-213; *Cumhuriyetin 50. Yılında Erzurum, 1973 İli Yılı*, İstanbul, 1974, s. 173; Mustafa Uzun, *Erzurum'da Selçuklu ve Osmanlı Dönemi Sanat Eserleri*, Atatürk Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi (Yayınlanmamış) Lisans Tezi Erzurum, 1981, s. 19; Muammer Çelik, *Erzurum Kitabı*, İstanbul, 1997, s.81; Suna Sezik, *İspir'deki Türk İslâm Yapıları*, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayınlanmamış), Lisans Tezi Erzurum, 1981, s. 26; A. Murat Aktemur, İ. Umut Kukaracı, *Kültür Varlıkları İle İspir, Erzurum*, 2004, s.80-84; A. Murat Aktemur, “İspir Ve Çevresindeki Kültür Varlıkları”, *İspir-Pazaryolu Tarih, Kültür ve Ekonomi Sempozyumu*, Ankara, 2008, s.52-53.

7 İ. Hakkı Konyalı, 1960, s.507.

Girişin yer aldığı kuzey cephede kesme taş, doğu, batı ve güney cephelerde moloz taş malzeme kullanılmıştır. Moloz taş duvarlı yapılarda olduğu gibi, Kadıoğlu Medresesinin de köşe dönüşleri kesme taş malzemelidir. Duvarların üst kısmındaki saçak bölümünde bir sıra kesme taş kullanılmış, gerekli yerlere çörtlenler yerleştirilmiştir.

Giriş kapısından basamaklarla medresenin avlusuna inilir. Avlunun ortasında bir kuyu bulunmaktadır (Foto.5). Geçmişte mahalle halkının içme sularını bu kuyudan sağladıkları yöre halkı tarafından belirtilmektedir. Giriş bir eyvan şeklinde düzenlenmiştir. Kuzey cephede doğuya kaydırılan eyvanın hemen doğusunda ve batısında birer oda yer alır. Doğudaki odanın kapısı eyvana açılır. Giriş eyvanında daha küçük ölçülerdeki iki eyvandan biri yine kuzey cephede, biri de batı cephede bulunmaktadır. Bunların varlığı yanlarındaki odalara giriş imkânı sağlamaktır. Medresenin kuzeyinde bir, batısında üç, güneyinde iki, doğusunda dört medrese odasıyla toplam on odanın meydana getirdiği kapalı bir alan söz konusudur (Çizim1) (Foto.6-7). Dokuz odanın her biri 2.80 x 4.45 m. ölçülerindedir. Odaların biri hariç diğerleri birer kapı ve birer pencere ile avluya açılır (Foto.8). Kuzeybatı köşedeki odanın penceresi sadece dışarı açılmaktadır. Kuzey ve kuzeydoğu cephedeki odaların da dış cepheye açılan birer penceresi daha vardır. Kuzeybatı odanın penceresi cephenin bu yanına yapılan tuvaletler nedeniyle kapatılmıştır. Güneybatı köşedeki oda 2.80 x 5.05 m. boyutları itibarıyla diğer odalardan daha büyüktür. Bu mekânın medresenin dershane kısmı olduğunu düşünmekteyiz. Bütün mekânların üzeri beşik tonozla örtülüdür (Foto.9-11).

Oda pencerelerinin bugünkü görünüşleri sonradan yapılan genişletme çalışmaları sırasında yapılmış olmalıdır. Orijinal hallerinin daha küçük ölçülerde olduğu bilinmektedir. Oda kapılarında da benzeri bir düzenlemenin olduğu anlaşılmaktadır.

Odaların içerisinde bugün çoğu kapatılmış olan ocaklar dekoratif kemerli yağmağın dikdörtgen bir çerçeveye tamamlanmasından oluşan bir form gösterir. Girişin yanındaki kuzeydoğu odada ve güneyde yer alan büyük odanın duvarında ortada ocak iki yanında birer niş yapısı görülmektedir (Foto.12).

Kadızâde Hacı Mehmed Efendi'nin Cemaziye'l-Ula 1159 tarihli ve VGMA. 615 numaralı defterin 120- 123. sahifelerinde yer alan medrese ile ilgili vakfiyesinde, özetle vakfedilen gayrimenkuller ile bunların gelirlerinin nasıl harcanacağı konusunda şu bilgiler yer almaktadır⁸:

Yoncalık Mahallesiindeki evi (içerisinde tanzim edilmiş dizili kitaplarıyla)

Öznü Köyündeki evi

8 Vakfiye konusunda yardımlarından dolayı Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Ümit Kılıç'a teşekkür ederiz.

Gölbaşında yeni yaptırdığı hanı, bitişiğindeki üç dükkân ve bir fırını
İspir'deki evi ve bâhçesini

Ağlar'da (Bahçeli ?) evi ve bahçesini

Akporik'te (Yeşilyurt) evi, bahçesi ve bağını vakfetmiştir.

Vakfettiği mallar mütevellisi tarafından muhafaza edilip kullanılсын.

Han her bir sene uygun şekilde kiraya verilsin.

Hanın kirasından, bağ ve bahçelerin gelirinden öncelikle vakfın tamiri ve onarımını yapıp sonra Hornek (Hortik- Köprüküy) köprüsünün tamirâtı yapılsın.

Geriye kalan gelirden İspir kazasında yeni yaptırdığı ve vakfettiği medresede hoca olanlara her bir ay beşer kuruş verilsin.

Medrese odalarında talebelere her bir sene birer kuruş verilsin.

On iki kuruş adı geçen kasabada yaptırdığı okulda öğretmen olanlara verilsin.

Günlük kırk akçe müteveli olanlara,

On akçe nazır olanlara verilsin.

Kurban Bayramı'nda bir keçi (kebiş) satın alınıp, kesilip fukaraya dağıtılıp, sevabı ruhuna bağışlansın.

Her bir sene Receb-i şerifin başında altı kıyye (1 kıyye 1.282 kg.) saf bal, altı kıyye sade yağ ve kâfi miktarda buğday unundan helva yapıp fakirlere dağıtılsın.

Bunlar yapıldıktan sonra gelirden fazla kalırsa oğlum Mehmed Efendi ve kızlarım Belkıs ve Naile'ye (kadına bir, erkeğe iki) taksim edilsin.

Adı geçen evlerin oturulan kısımları vakfolup, şartlara göre müteveli olanlar evlerde otursun.

Kızları vefat ettiklerinde fazladan hisseleri evlatlarına verilmeyip, fazlasını oğlu Mehmed alsın ve kendi masrafına sarf etsin. Oğlu vefat ettiğinde evlatları arasında miraslarına göre paylaşılsın.

Vakfın mütevelliliği hayatta olduğu sürece kendinde kalsın, vefat edince oğlu Mehmed Efendi müteveli olsun. Daha sonra oğulları ve onun oğulları...

Mütevellilik hocalara geçerse, mütevellilikten başka ücret almayıp vakfın fazlası

ile akarat (kiraya verilecek gayrimenkuller) alıp vakfa katsınlar. Cemaziye'l- evvelin sonu 1159 (M. Haziran 1746)

Daha sonraki bir tarihte (16.11.1930 tarih 226/70 karar, VGMA. No: 2144, s. 101) vakfiyede zikredilen müderris, talebe ve muallimlere verilecek kısım, mahalli ilkokullardaki fakir öğrencilerin her türlü ihtiyaçlarının karşılanması şeklinde belirtilmiştir.

Kadıoğlu Medresesi Osmanlı dönemi medrese geleneğini İspir'de yansıtan önemli örneklerden birisidir. Açık bir avlu etrafında dikdörtgen bir şema gösteren medresenin en yakın benzeri H.1174/1760 M. tarihli Erzurum Şeyhler Medresesidir⁹ (Çizim2) (Foto13). Planları ile benzer olan iki medresenin bezemesiz sade görünüşleri ve malzeme kullanımı ile de ortak özellikleri söz konusudur (Foto.14).

Kaynakça

-
- Abdürrahim Şerif Beygu; *Erzurum Tarihi*, Anıtları, Kitabeleri, İstanbul, 1936.
- Aktemur, A. Murat – Kukaracı, İ. Umut; *Kültür Varlıkları ile İspir*, Erzurum, 2004.
- Aktemur, A. Murat; “İspir Ve Çevresindeki Kültür Varlıkları”, *İspir-Pazaryolu Tarih, Kültür ve Ekonomi Sempozyumu*, Ankara, 2008, s.35-58.
- Cumhuriyetin 50. Yılında Erzurum*, 1973 İl Yıllığı, İstanbul, 1974.
- Konyalı, İ. Hakkı; *Abideleri ve Kitabeleri ile Erzurum Tarihi*, İstanbul, 1960.
- Köşklü, Zerrin; *17. ve 18. Yüzyıl Osmanlı Medreselerinin Tipolojisi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayınlanmamış) Doktora Tezi, Erzurum, 1999.
- Mehmed Nusret; *Tarihçe-i Erzurum Yahud Hemşehrilere Armağan*, İstanbul, 1338.
- Çelik, Muammer; *Erzurum Kitabı*, İstanbul, 1997.
- Öz, Mustafa; “Kazâbâdi”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, XXV, Ankara, 2002, s. 120-121.
-
- 9 Haldun Özkan, “Erzurum Şeyhler Külliyesi” *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s. 6, Kars, 2010, s.69-88; Hüseyin Yurttaş- Haldun Özkan- Zerrin Köşklü-vd., *Yolların, Suların ve Sanatın Buluştuğu Şehir Erzurum*, Ankara, 2008, s. 129.

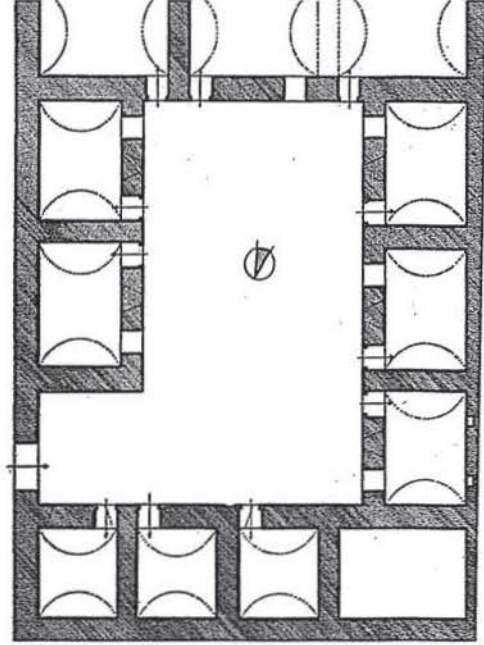
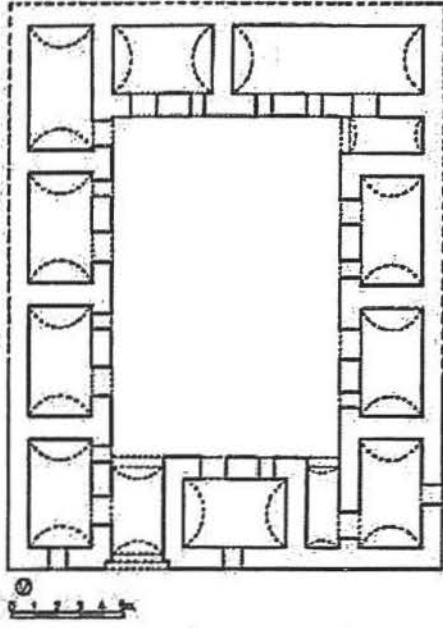
Özkan, Haldun; "Erzurum Şeyhler Külliyesi" *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 6, Kars, 2010, s.69-88.

Sezik, Suna; *İspir'deki Türk İslâm Yapıları*, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayınlanmamış), Lisans Tezi Erzurum, 1981.

Uzun, Mustafa; *Erzurum'da Selçuklu ve Osmanlı Dönemi Sanat Eserleri*, Atatürk Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi (Yayınlanmamış) Lisans Tezi Erzurum, 1981.

Ünal, Rahmi Hüseyin; "Erzurum İli Dahilindeki İslâmi Devir Anıtları Üzerine Bir İnceleme", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, S. 6, Nisan, 1973, Erzurum, 1974, s.49-143.

Yurttaş, Hüseyin – Özkan, Haldun – Köşklü, Zerrin -vd., *Yolların, Suların ve Sanatın Buluştuğu Şehir Erzurum*, Ankara, 2008.

Çizim 1- Kadioğlu Medresesi (S. Sezik'ten) Çizim 2 - Şeyhler Medresesi (R. H. Ünal'dan)

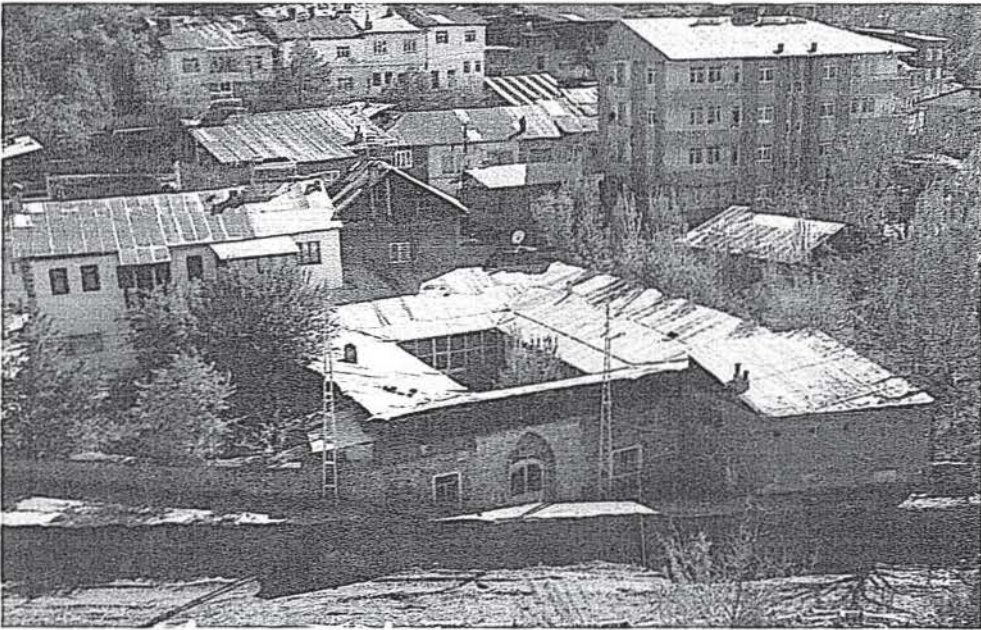

Foto1: Medresenin Genel Görünümü

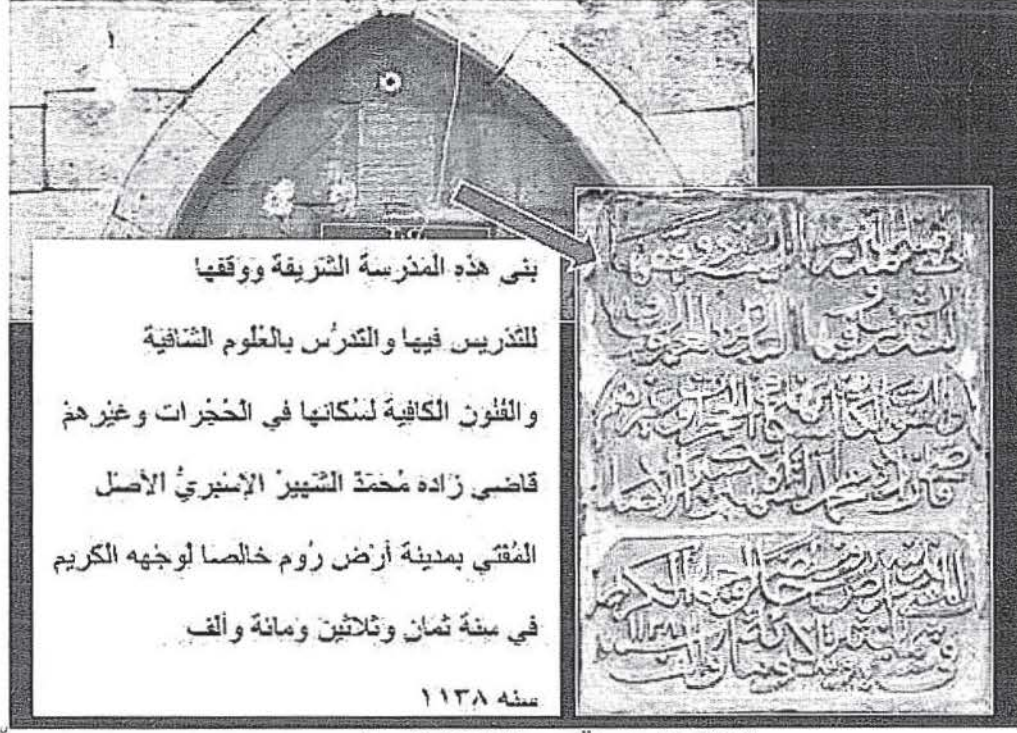

Foto2: Giriş Kapısı Üzerindeki Kitabe

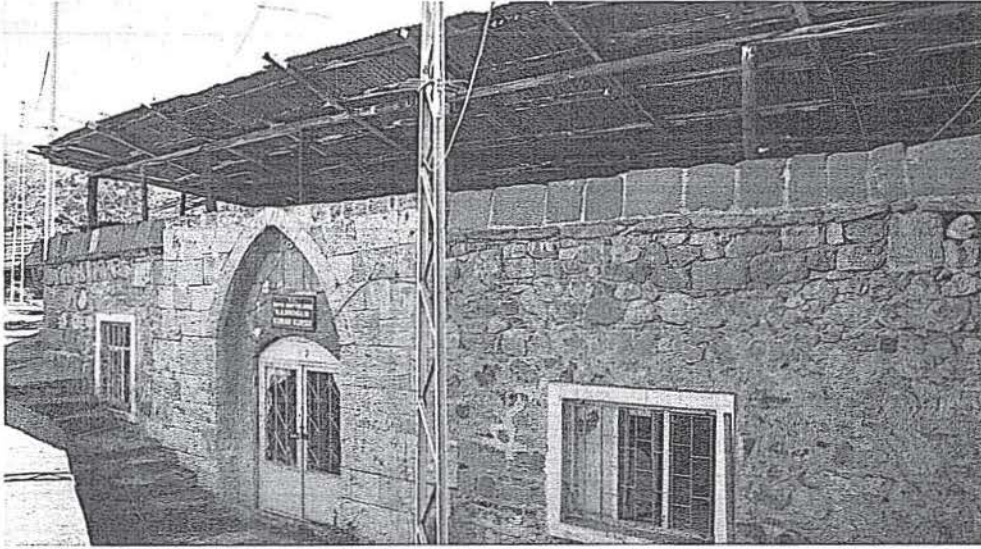

Foto 3: Medresenin Kuzey Cephesi

Foto 4: Medresenin Giriş Kapısı

Foto 5: Medresenin Avlusu

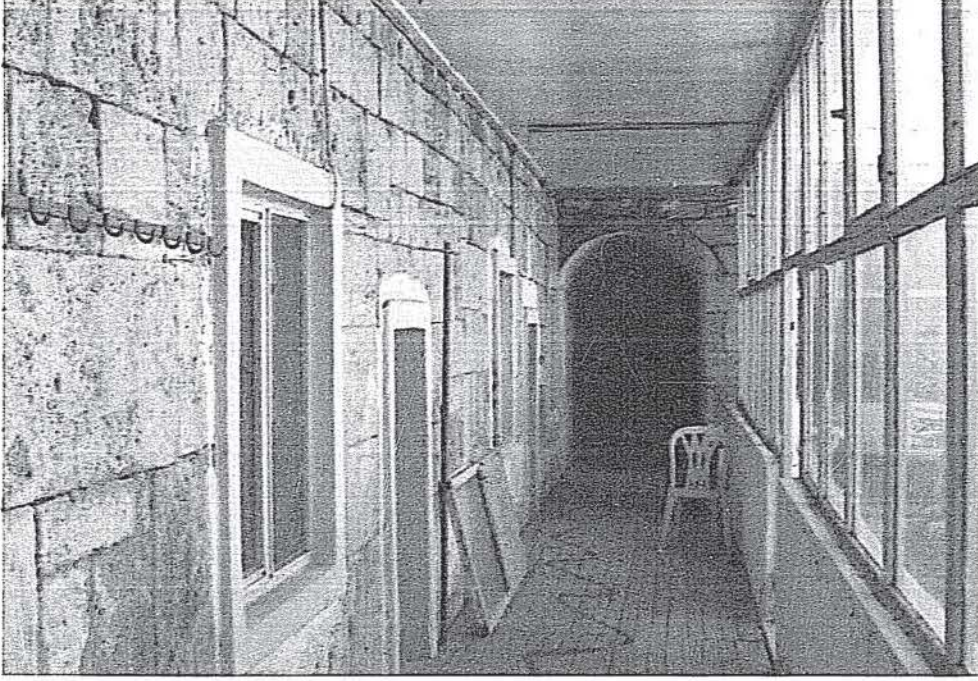

Foto 6: Medresenin Odaları

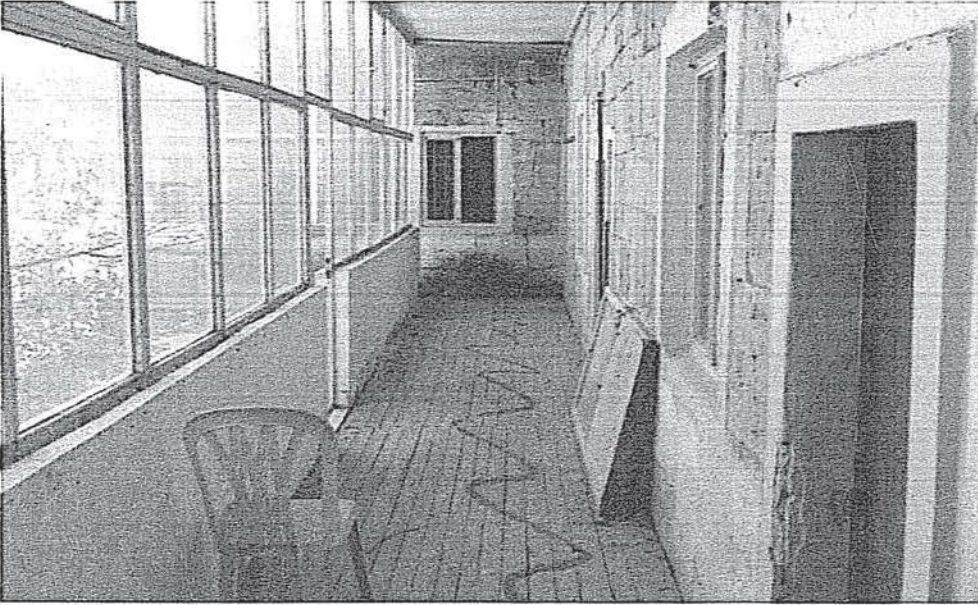

Foto 7: Medresenin Odaları

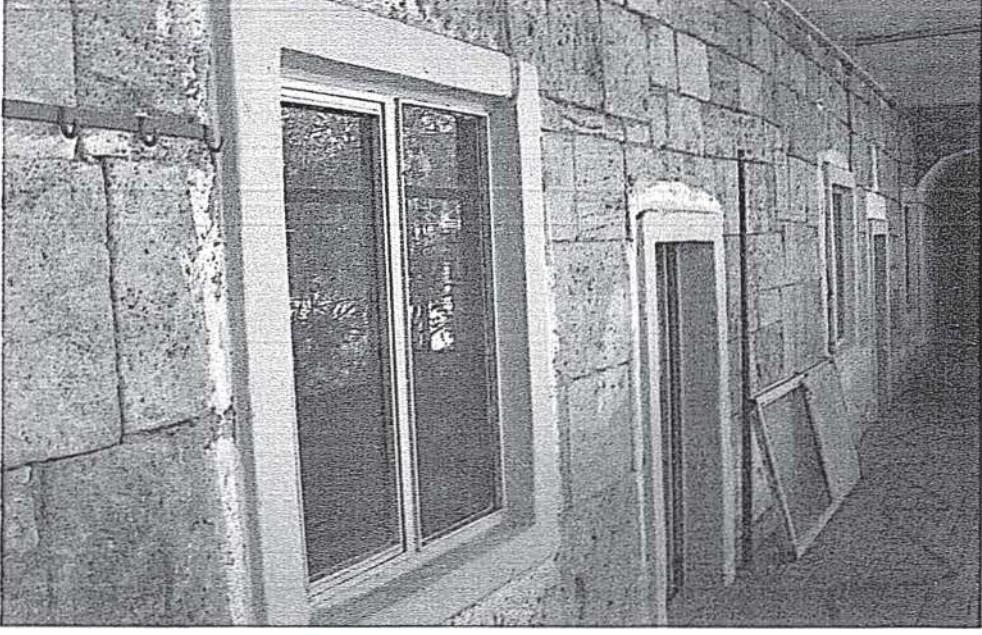

Foto 8: Odaların Avluya Açılan Kapı ve Penceleri

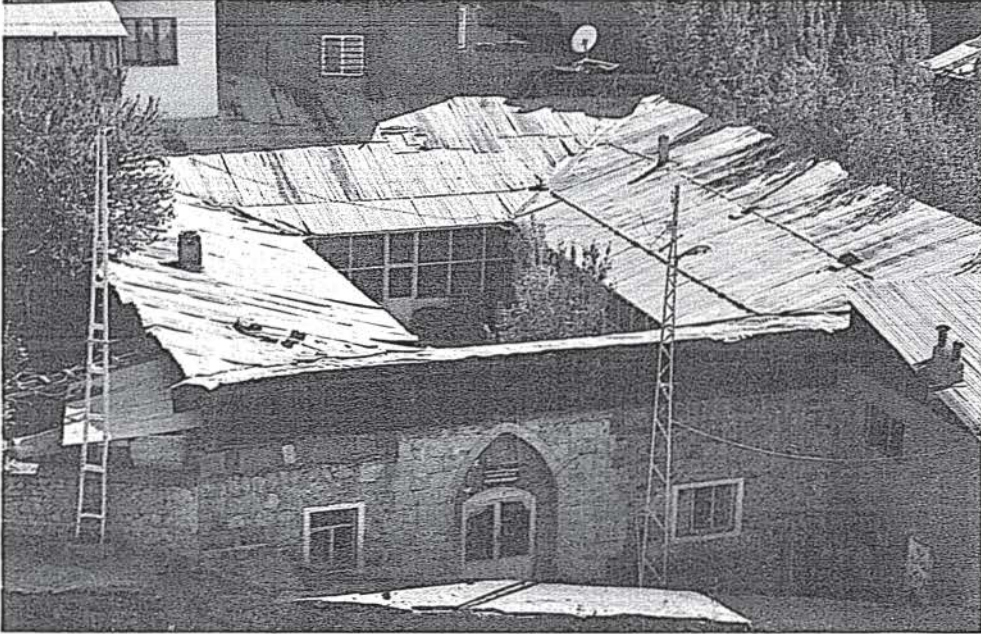

Foto 9: Medresenin Üst Örtüsü

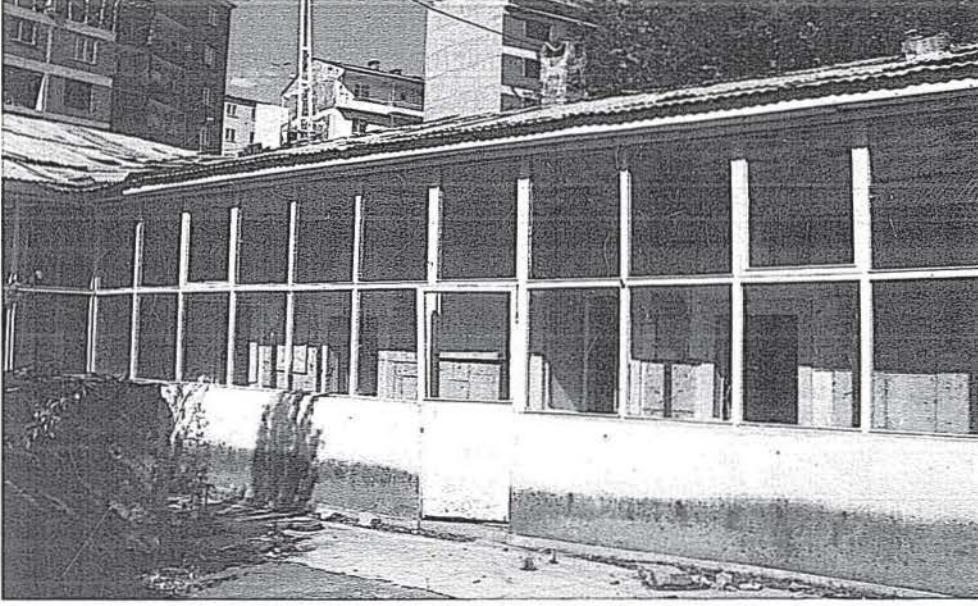

Foto 10: Medresenin Üst Örtüsü

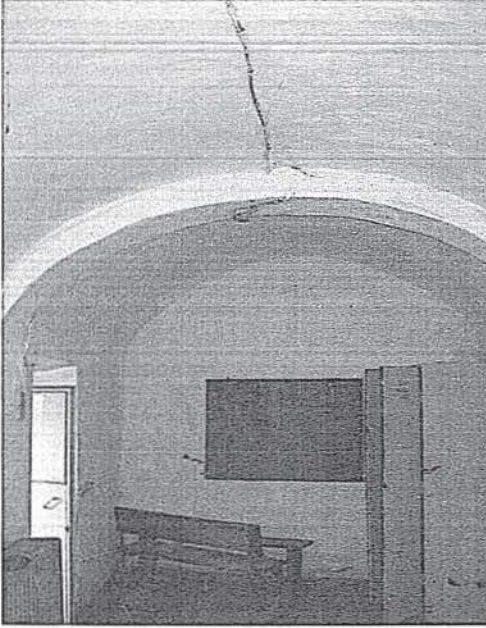

Foto 11: Medrese Odasının Tonoz Örtüsü

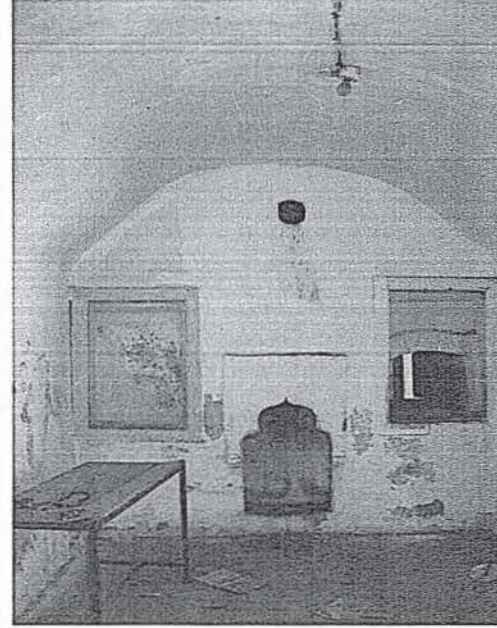

Foto 12: Odanın İçerisindeki Ocak ve Nişler

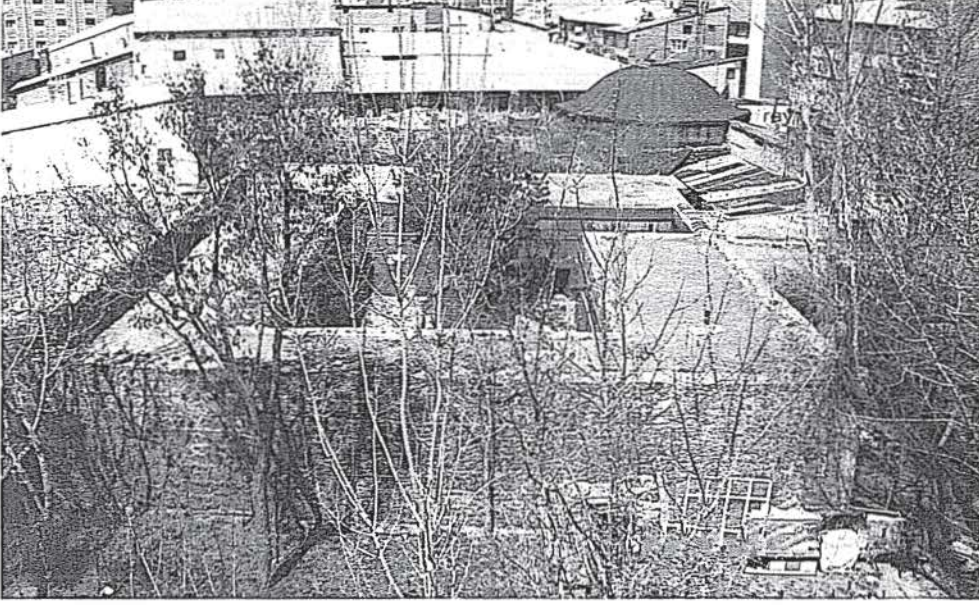

Foto 13: Şeyhler Medresesi

Foto 14: Şeyhler Medresesi Giriş Kapısı ve Üzerindeki Kitabe